

trgu, gostilna »Zum wilden Mann« in tako dalje. Za vsako teh stavb je bil napravljen model, za kar se ni nobenemu izplačala kaka nagrada, niti ni prišlo komu na misel, da bi jo zahteval. Če je bil magistrat po blagajniku Radiču Robbi v tem oziru kaj obljubil, se mora to razumeti v tem smislu, da bi se mu izplačala nagrada le v primeru, če bi magistrat ne hotel dela izvršiti.

2. Res je magistrat Robbo obvezal, da mora preskrbeti marmor za figure, toda iz pogodbe in predujma v znesku 600 gld. še ne sledi, da mu mora magistrat povrniti stroške za potovanje v Benetke, ker bi bil naročilo izvršil lahko tudi pismeno. Njegova stvar je bila, kako preskrbeti marmor. Zakaj, če se kdo pogodi, da bo napravil oltar ali marmorne figure, kot je to storil Robba pri frančiškanih glede dveh figur iz belega marmorja na velikem oltarju, ali glede dveh angelov v naravni velikosti na oltarju sv. R. T. v stolnici, ne more za dobavo marmorja zahtevati nobenega posebnega plačila.

3. V pogodbi je bila natančno določena globina in širina vodnjaka; tudi nista trg in prostor dopuščala, da bi se mogel vodnjakov temelj količkej razširiti, ker bi se sicer s tem oviral promet z vozmi okoli vodnjaka.

4. Ker je Robba nameraval postaviti težki obelisk na tri kamenite plošče, na katerih bi bila naznačena letnica, mu je magistrat to zabranil iz bojazni, da bi se utegnila pripetiti nesreča in bi se vse delo porušilo. Nato je magistrat zaradi varnosti na svoje stroške naročil en sam velik kamen, na katerem stoji sedaj obelisk — torej ne more Robba za plošče, ki so mu ostale, zahtevati nobene odškodnine.

5. Da se je en kamen razpočil in ga je moral Robba popraviti, ni magistratova krivda. Robba mora pripisati samemu sebi, da ga ni bolje shranil in ohranil.

6. Za stožec in kroglo ne more Robba ničesar zahtevati, ker je to v pogodbi izrecno omenjeno.

7. V pogodbi je rečeno, da mora Robba vse, kar je pri vodnjaku potreba, preskrbeti na svoje stroške.

(Dalje prihodnjič.)

NOVOMEŠKI MESTNI ARHIV

JANKO JARČ

Ko sem poizvedoval za novomeškim mestnim arhivom, mi občinski tajnik Franc Ausec ni vedel nič določenega povedati o njem. Pokazal mi je v posebnih omarah shranjeno registraturo, ki obsega le akte od leta 1880. dalje, poleg tega pa še zavitek s kakimi 200 akti iz raznih let XIX. stoletja, ki jih je nekoč slučajno pobral na podstrešju. V stari blagajni je imel shranjeni še knjigi: *CATALOGUS dess Ehrsamben Rath und Gemeinde Disser Landtsfürst. Statt Rudolphswerth iz l. 1741.* in *matriko mestnega sveta in meščanov iz l. 1797.* ter pet pergamentnih listin, ki jih je svoj čas našel v posteljah mestnih stražnikov.

Pri ogledu podstrešja sem naletel na gomilo papirja, o katerem je tajnik domneval, da so stare računske priloge, ki jih bo treba odstraniti. Po malo natančnejšem pregledu pa se je izkazalo, da leže v tem kupu ostanki mestnega arhiva, brez reda nago miljeni, posamezni akti pa so bili raztreseni po vsem delu podstrešja. O fascikljih skoro ni bilo sledu in akti sami so bili deloma poškodovani, oglodani in po dežju, ki je skozi včasih odprto strešno okno zamakal »arhiv«, prepojeni z vlago ali celo izprani do nečitljivosti. V zabojih sem med starimi časniki našel še celo vrsto zabojev aktov od 1850—1880, ki so vendar bili povezani in urejeni po tekočih številkah, napisanih na pritrjenih kartonastih ščitkih.

Kasneje je bil ves arhiv prenešen v posebno sobo novega ljudskošolskega poslopja, ki jo je dal za shrambo snujočega se mestnega muzeja prirediti in opremiti župan dr. J. Režek. V tej sobi se hrani arhiv še sedaj.

O novomeškem mestnem arhivu je pisal Ivan Vrhovec v svoji Zgodovini Novega mesta, str. IV/V, da »kôpica papirja iz zadnjih treh stoletij ne zasluži tega imena«. Kot nedavno tega na podstrešju novega, so bili v Vrhovčevem času pod streho starega rotovža

nametani akti in listine »kakor jih je ravno slučaj nagnetel na kup«. Svojo trditev, da »iz XIV., XV. in XVI. stoletja ni ohranjene niti jedne« listine, je za XVI. stoletje dejansko popravil Vrhovec sam s tem, da je v Dodatku Zgodovine ponatisnil listino nadvojvode Karla iz leta 1573., medtem ko mu je gotovo prišla v roke kopija 1428. l. izdane listine Ch. Swabinerja, ki jo je z nekaterimi pogreškami priobčil A. Dimitz v MHK 1865, 42 sl. Poleg tega je še danes v arhivu nekaj listin iz XVI. stoletja v originalu ali vsaj njih kopij, iz XV. stoletja dva neoverovljena prepisa, iz XIV. pa res nič. Tudi XVII. in XVIII. stol. sta zelo skromno zastopana.

Da je iz starejše dobe očuvanih tako malo arhivalij, so gotovo krivi pogosti požari, ki so uničevali mesto. V drugi polovici XVII. stol. so n. pr. poročali mestni očetje (Vrhovec n. o. m.), da so ob požaru 1664 večinoma zgorele vse starejše listine. Da pa se je s časoma porazgubilo še to, kar je takrat morda ostalo, in da je z leti propadalo, kar se je novega nabiralo v mestni registraturi, je seveda zakrivila nepazljivost mestnih pisarjev, njih nerednost in večkrat tudi nesposobnost, kakor tudi mnenje, da ni vredno hraniti aktov, ki jim niso bili ravno trenutno potrebni.

*

O shranjevanju arhiva je po poročilih, ki jih je zapisal Vrhovec ali sem jih zasledil sam pri pregledu aktov, ali pa izvedel o njih od starejših meščanov, komaj mogoče govoriti. Od vsega početka je menda že bil običaj, da je vsaj tekoče akte hranil mestni pisar kar na svojem stanovanju, kjer je tudi uradoval. Tudi potem, ko so si Novomeščani zgradili novi rotovž (1720), ni vsaj večina mestnih pisarjev uradovala v njem, ampak kar doma. In kakor so se menjavali mestni pisarji, tako se je selila tudi mestna registratura, ki je zaradi tega morala biti v »največjem

neredu«. Posebno važne listine pa je hranil pri sebi mestni sodnik sam, medtem ko je vsaj tekoče blagajniške in zemljiško-knjižne akte imel na svojem domu tudi mestni blagajnik.

Tako je razumljivo, da se niso izgubljale samo starejše listine, ampak dostikrat tudi tekoči akti, in mestni svet je moral v sporih s sosednimi gosposčinami za razne pravice mesta (sekanje drv, paša in podobno) zaradi pomanjkanja dokumentov večkrat dokazovati svoj prav z zasliševanji najstarejših meščanov ter te zapisnike predlagati okrožnemu uradu.

Da bi mestno uradovanje spravili v red, so od druge polovice XVIII. stol. dalje okrožni glavarji izdajali naredbe in navodila za vodstvo in očuvanje registrature in arhiva. Ker se mestni pisarji niso točno ravnali po njih, je 28. marca 1788 okrož. urad sicer dovolil mestnemu pisarju Matiji Jožefu Presslu, da sme zaradi pomanjkanja prostora na rotovžu še nadalje uradovati na svojem stanovanju, »jedoch hat er ausser Kurrent Protokollen, keine andere Registratur Schriften länger als 8 Täg bei sich zu behalten« (Exhibiten Protocolle, 1788, šte. 8).

V koliko sta se omenjeni pisar in njega naslednik L. Koch držala tega navodila, iz ohranjenih aktov ni mogoče presoditi, Kochov naslednik Franc Seb. Janežič (Janeschitsch) pa je imel v svojem stanovanju zopet vso registraturo. V svoji vlogi mestnemu sodišču z dne 14. oktobra 1802, šte. 463/8, je Janežič prosil za prispevek k razsvetljavi in kurjavi svoje sobe, v kateri je uradoval, in prošnjo tako utemeljeval:

»Leichtet es Jederman ein, dass die Registraturakten in des unterzeichneten Hause unter einem festen Esterich, und stokadorten Boden in einem Zimmer dessen Boden auf einem Gewelbe stehet, weit sicherer als in dem unbewohnten Rathhause, und einer Rathsstube, die einen blossen alten Bretterboden hat, verwahret sind. Die kleine Rathsstube ist zwar gewelbt aber zur Aufnahme der Registratur zu ungeräumig.«

V nadaljnjih šestih točkah je poudarjal koristi, ki jih ima mesto s tem, da je mestna pisarna z registraturo nastanjena pri njem: če bi hoteli imeti pisarno in registraturo na rotovžu, bi morali pisarniške prostore najprej temeljito renovirati, poleg tega bi pa še posli zastajali, kar se sedaj ko ima pisar vse akte vedno pri roki, ne dogaja; najemnina za pisarno v kaki drugi zasebni hiši ali kakršni koli stroški za popravo pisarniških prostorov na rotovžu bi bili neprimerno višji od nagrade za razsvetljava in kurjavo sedanjih prostorov; zato naj mu mestni svet to nagrado blagohotno podeli, upoštevajoč, da daje mestni pisar že šest let svojo sobo za uradne namene mesta zastoj na razpolago in je do tega časa tudi svečavo in kurjavo za to sobo nabavljal iz svojega.

Tej prošnji je mestni svet ustregel in dovolil Janežiču 30 fl. izredne letne doklade. V svoji zahtevi po pojasnilu o tej dokladi se ni okrožni urad prav nič dotaknil vprašanja nastanitve pisarne in arhiva v zasebni hiši, temveč je želel samo vedeti, kako je moglo mesto dovoliti ta novi izdatek brez odobritve višje oblasti. V odgovoru je Janežič tudi okrožnemu uradu

razložil svojo prošnjo in dostavil, da mestni svet opravičuje ta izdatek s tem, ker se je izkazalo, da je nujen, izbral pa je pri tem način, ki blagajno najmanj obremenjuje. Narekoval ga je tudi z uradnim odlokom razširjeni delokrog mestnega urada, sicer pa da je ta izdatek izreden in v veljavi samo za čas, dokler bodo prilike zahtevale nameščenje mestne pisarne v pisarjevi hiši.

Okrožni urad je bil s tem menda zadovoljen (odgovor na ta dopis ni ohranjen, kot tudi ne ekshibitni protokol za 1802 in 1803) in pisarna z registraturo je ostala v Janežičevi hiši vse do njegovega izstopa iz mestne službe leta 1808. Za njegovega naslednika Ignacija Kisovca se je mestni arhiv najbrže zopet selil na stanovanje novega pisarja.

Z nastopom francoske vlade, oziroma po novi organizaciji uprave in sodstva v Ilirskih provincah leta 1811. je bil mestni arhiv izročen v varstvo novomeškemu mirovnemu sodišču, po reokupaciji pa okrajni gosposki (Bezirksobrigkeit). Arhiv sam je bil v tem času skoraj gotovo shranjen na rotovžu, kjer se je po nekaterih popravilih poslopja zopet nastanila mestna pisarna, v kolikor ni maire in pozneje mestni načelnik ali župan (Stadtvorsteher, -richter ali Bürgermeister) vsaj pretežno sam opravljal tudi pisarniških poslov, kot dokazuje množina konceptov raznih vlog mestne pisarne vse tja v trideseta leta XIX. stoletja. V tem času je hranil župan na svojem stanovanju tudi vse važnejše listine in privilegije, kot so se pri njem nabirali tudi nekateri tekoči akti, ki jih je ob koncu svoje službe ali smrti zapuščal svojemu nasledniku, kar spričuje z 10. septembrom 1834 datirani zapisnik aktov in listin, ki so jih našli na stanovanju umrlega Kasparja Schrotta.

Po izvršeni ločitvi sodnih aktov od politično-administrativnih v letu 1840./41. so bili prvi izročeni v varstvo okrajnemu sodišču, drugi pa so ostali na rotovžu (akt okrožnega urada z dne 10. maja 1842, šte. 12.217). Kaj se je zgodilo z akti nekdanjega mestnega sodišča, do sedaj še nisem mogel dognati kljub večkratnemu iskanju v arhivu oziroma registraturi okrajnega in okrožnega sodišča. Morda so založeni na podstrešju okrajnega sodišča, kjer se po pripovedovanju nekega sodnega uradnika še hrani kup starih aktov, do katerih pa še nisem dobil dostopa.

Politično-administrativni del arhiva, ki je ostal na rotovžu, so seveda shranili tako, da jim je bil kar najmanj v napoto. Poleg podstrešja se je zdel mestnemu uradniku nekdanji mestni zapor v levem delu pritličja najprimernejši prostor za shrambo arhivalij. — Bila je to mala, temna in vlažna sobica z vhodom iz bivše stražnice. Vrata se sploh niso dala zapirati in odkar je moral mestni svet na pritisk oblasti v desnem delu pritličja zgraditi nove zapore, je postala ta sobica občinska ropotarnica, v katero so vsaj deloma shranili preostali arhiv.

V tej vsakomur dostopni sobici je bil mestni arhiv dobrodošlo skladišče starega papirja onim, ki so si z njega prodajo mestnim trgovcem hoteli prislužiti kakšen belič. Ko so v sedemdesetih letih preteklega stoletja tudi bivšo mestno stražnico oddali v najem

brivcu Stengeleju, je po pripovedovanju osemdesetletnega meščana in bivšega dolgoletnega stavca v Krajčevi tiskarni, Maksa Petriča, pomočnik omenjenega brivca na skrivaj odnašal cele fasciklje in knjige iz sobice za brivnico takratnim trgovcem Jenkerju, Marinu in drugim.

V osemdesetih letih je bila nekdanja stražnica in brivnica izročena požarni brambi za shrambo njenih rekvizitov, zlasti obleke, zato so ostanke arhiva prenesli na podstrešje, kjer so potem, kot poroča Vrhovec, služili za dobrodošlo kurivo na rotovžu stanujočemu uradniku, ki je pokuril ravno najstarejše papirje, predno so mu mestni očetje prepovedali nadaljno »uporabo« arhiva. Na tem podstrešju je našel arhiv tudi Ivan Vrhovec.

Ko je dal občinski odbor leta 1904. podreti stari rotovž in na njegovem mestu sezidati novega, so začasno preselili tudi arhiv v hišo na spodnjem koncu trga Kralja Petra II. ob mostu (danes last trgovca Josipa Kobeta). Da pri tej selitvi niso postopali s potrebno pažnjo, se po vsem tem, kar se je z arhivom dogajalo, razume skoraj samo ob sebi. Po zgraditvi novega rotovža so arhiv zopet prenesli na sedaj sicer novo podstrešje, pri tej selitvi pa so se deloma razsuli še oni po Vrhovcu urejeni zavoji aktov, posebno, ker niso bili povezani z vrstico. Arhiv sam je zopet postal in ostal gomila papirja, na katero se je na debelo vsedal prah in ga je glodal mrčes, od časa do časa pa ga je še zamakal dež. Mestni privilegiji so zašli celo v postelje mestnih stražnikov.

Nastajanje arhiva in njega ureditev sta razvidna iz registrirnih znakov na aktih samih in iz ekshibitnih protokolov. Oboje zahteva že neko stopnjo pisarniške izvežbanosti, ki je novomeški mestni pisarji, spočetka voljeni iz meščanstva samega, niti imeti niso mogli. In ker so propadle vse listine in akti iz XIV. stoletja, iz naslednjih treh pa so se ohranili le nekateri posamezni listi, o ureditvi arhiva v starejši dobi ni mogoče reči ničesar, razen to, kar je že povedal Ivan Vrhovec in kar je leta 1799. poročal okrožnemu uradu mestni pisar šanežič: »dass von jeher über die vorhandenen Stadtakten von älteren Jahren keine Registratur gehalten wurde.« (Vrhovec na o. m.)

Ko so po terezijanski upravni reformi novoimenovani okrožni glavarji začeli ostreje nadzorovati mestno gospodarstvo, je bilo tudi poslovanje mestnega pisarja podvrženo uradni kontroli. Če že ni prejetih aktov shranjeval v vsebinsko povezanih fascikljih, je o njih vsaj vodil posebni zapisnik, imenovan *Librum Repertorium*, kasneje preimenovan v *Prothocollum Exhibitorium*. Do leta 1788. so narastli ti protokoli na šest knjig, od katerih se je do danes ohranila samo zadnja za čas od 1773—1788, pa še tej so iztrgani listi za čas od novembra 1784 do konca februarja 1788. Knjiga je imela prvotno naslov *Librum Repertorium über alle von der hochlöbl. k. k. Landeshauptmannschaft in Crain, dann von andern Vorgesetzten gehörden, nichtminder von dem k. k. Creyssamt eingegangene Verordnungen et Acten und darüber beschehene Erfüllungen*. Preko tega naslova je

bil pozneje nalepljen list z napisom *Prothocollum Exhibitorium de Anno 1773*. Isti naslov je na notranji strani platnic z obrobo pripombo: »6 Bücher«. Posamezni listi so razdeljeni na sledeče rubrike:

N - ri	Inhalt deren eingegangenen Verordnungen, Auflagen und Acten	Erfüllung

O kakih oznakah po fascikljih ni sledu. V ta spisek prejetih dopisov je vpisoval mestni pisar tudi vse prošnje meščanov in meščank za podelitev ustanov ter tožbe in pritožbe meščanov v njihovih medsebojnih sporih, odločbe mestnega sveta v teh zadevah pa je zapisoval v tretjo rubriko pod oznako »Decret«.

Signiranje došlih aktov je bilo do marca 1788 različno. V kolikor so akti ohranjeni, imajo nekateri na hrbtu s pisarjevo roko kratko označeno vsebino, ali pa so opremljeni s črkami in številkami, ki v nekaterih primerih kažejo na medsebojno povezanost. Za zaporednost prilog so že v tem času kot pozneje poleg abecede rabili še posebne znake (·/·, ·//·, ·///· itd.).

Odposlani akti niso nikjer zapisani.

Tak način vodstva mestne pisarne je pri svoji vizitaciji v začetku leta 1788. grajal okrožni komisar Wolfgang Zollmann, nakar je okrožni urad s posebno odredbo zapovedal pisarju, da mora načrtati po priloženem vzorcu ekshibitni in registraturni protokol ter ga stalno voditi in imeti v redu (Exh. Prot. za marec 1788, 8). Mestni pisar si s starejšimi akti ni dajal posla, temveč je začel novi, s črnilom črtani protokol voditi s 1. marcem 1788. Imel je sledečo obliko:

Exhibiten Protocolle des Neustadtler Stadtraths In Politischen Gegenständen.

Jahr		Vom wem die Stücke eingelangt und deren Gegenstand	Was über jedes Stück veranlasset worden	Monat	
Zahl der Stücke	Tag der Einlangung			Tag der Eriedigung	Registratur Fascikel

Po tem ekshibitu je bilo odslej ločeno vodstvo politično-administrativnih in sodnih aktov, za katere je bil skoraj gotovo uveden poseben protokol, ki pa v mestnem arhivu ni ohranjen.

Novouvedeni ekshibit je bilo treba zaključiti konec vsakega meseca in ga s podpisom upravitelja mestnega sodišča takoj izročiti okrožnemu uradu v pregled, ki je ob njega vračilu na zadnji strani redno dostavljal svoje pripombe, navodila ali graje.

Odslej so bili prejeti akti urejevani v posebne, z arabskimi številkami označene fasciklje, od katerih se ni sicer nobeden ohranil, njih obseg pa je predvsem na podlagi očuvanih protokolov vsaj približno mogoče rekonstruirati:

Fasc.	O b s e g
1.	Mestni svet in mestni uradniki, meščanske straže, pritožbe meščanov proti mostnini in obrtna dovoljenja.
2.	Skrb za javno varnost, beneficiji in prodaja cerkvenih zemljišč.
3.	Izdatki mestne blagajne za mestne pravde, nabavo uradnih izdaj zakonov in učnih knjig za šole, nabava drv in fasije.
4.	Mestni dolgovi.
5.	Tekoči blagajniški posli.
6.	Šolske zadeve.
7.	Davek na vino.
8.	Vojašnica, vojaška stanovanja, vojaki in invalidi.
9.	Odloki okrožnega urada o mestno-policijskih in upravnih zadevah.
10.	Mostnina.
11., 12.	? ¹
13.	Poprava mestnih in šolskih poslopij ter mostu.
14.	Cehi.
15.	Skrb za uboge, mestni špital in ustanove.
16.	Plače mestnih uslužbencev.
17.	Zdravstvo.
18.	? ¹
19.	Sprejem v meščanstvo.
20.	Služinčad.
21.	Vojne doklade, dobave sena in odredbe o tlaki.
22.	Potni listi in nadzorstvo nad potniki, tržne cene.
23.	Pošta, preskrba voj. transportov, tržne zadeve in varnostna služba.
24.	Mestna trošarina in prodaja mestnih zemljišč.

Po zgoraj omenjeni odredbi okrožnega urada je odslej mestni pisar sicer točno vodil ekshibit, ki ga je moral predlagati nadrejeni oblasti v pregled, na aktih pa je le tu in tam zapisal pripadajočo oznako.

Prva večja izprememba v načinu registriranja aktov je nastala za časa mestnega pisarja Luke Ferdinanda Kocha (1794/96), ki je prihajajoče akte razvrščeval po vsebini v 74 raznih fascikljev, njegov naslednik Franc Seb. Janežič pa je te zopet skrčil na 62, kar je potem ostalo v veljavi vse do konca leta 1811. Z roko črtane ekshibite je Janežič kmalu zamenjal s tiskanimi sledeče oblike:

Stadt Neustadtl

Monat

EXHIBITEN-PROTHOCOLL IN POLITICIS

Zahl der Stücke	Tag der Einlangung	Von wem die Stücke eingelangt und derer Gegenstand	Was über jedes Stück veranlasset worden	Tag der Erledigung	Nro. des Reg. Fasc.

Vsak došli spis je dobil pripadajočo tekočo številko z označbo fasciklja, v katerega je bil vložen, spočetka tako, da je bila reg. šte. pisana z rdečilom, kasneje pa v obliki ulomka, v katerem je števec pomenjal tekočo številko, imenovalce pa številko fasciklja. Vsak akt je bil obenem opremljen z datumom prejema. Odposlani akti, bodisi samostojne vloge okrožnemu

¹ S temi številkami fascikljev ni v ekshibitu označen noben akt.

uradu ali odgovori na uradne dopise, so mimo tega imeli v odgovarjajočih fascikljih svoje koncepte, kar je važno predvsem zato, ker je skoro ves arhiv okrožnega urada, s katerim je bilo največ korespondence, uničen.

Pri vsem vestnem vodstvu mestne pisarne pa Janežič le ni posameznih fascikljev trdno povezoval, radi česar so se ti pri kasnejših selitvah razsuli in porazgubili, njih ostanke pa bo vendar ravno radi točnega signiranja lahko spraviti v prvotno stanje.

Janežičevo vodstvo registrature se da s pomočjo aktov in ekshibitov tako nekako obnoviti:

Fasc.	O b s e g
1.	Mestni privilegiji in pravde radi njih.
2.	Mestni dohodki in izdatki, plače mestnih uslužbencev.
3.	Prošnje za podelitev meščanstva in njih rešitve.
4.	Mestni računi, mitnine, davek na mostnino.
5.	Mestna trošarina in mostnina, poprava cest, mostu in mestnih poslopij.
6.	Obrtni in gostilničarski davek.
7.	Dilančeva ustanova in mestni špital.
8.	Sejni zapisniki mestnega sveta.
9.	Zapuščinski akti, pritožbe proti previsoko odmerjenim taksam in preskrba najdenčkov.
10.	Cerkvene in verske zadeve.
11.	Dogovori med mestom in proštijo.
12.	Beneficiji.
13.	Bogoslužje (prošnja za nemško pridigo, prepoved uvoza navadnih nabožnih bakrorozov itd.).
14.	Popravila farne cerkve
15.	Dotacije samostanom.
16.	Obisk šol in nabava knjig z navodili za urade.
17.	Nabave in popravila šolskega inventarja in uprava šolskih poslopij.
18.	Prispevki za normalko in dijaške ustanove.
19.	Davčne zadeve.
20.	Navodila za uradovanje.
21.	Obvestila o napredovanju višjih uradnikov.
22.	Odredbe o prepovedi zadolževanja javnih uradnikov.
23.	Zdravstvo.
24.	Živinske bolezni.
25.	Nabava lesa iz mestnih gozdov, zbirke za pogorelce itd.
26.	Trgovina z živino in potni listi za mesarje.
27.	Trgovina z lesom, zasajevanje dreves, konjereja.
28.	Opekarne.
29.	Cehi.
30.	Oprostitev od vojaške službe.
31.	Globe.
32.	Ubožni sklad od prebitka vinske trošarine, uradni poziv, postopki radi nedovoljene prodaje zemljišč, poročilo o posevkih, pridelkih in zdraviliščih, podelitev ustanov.
33.	Policijske zadeve in spori z mesarji.
34.	Zapori in jetniki.
35.	Tiralice in akti apelacijskega sodišča.
36.	Kazenski akti (pretepi, odvedba ali beg poslov, napadi na vojaške osebe itd.).
37.	Ubožna spričevala, kontrola desetinske obveze.
38.	Spori in tožbe radi napadov na carinarje ali javne uradnike, trgovske terjatve.
39.	Odpustnice iz podanstva, potni listi in sprejemi v meščanstvo.
40.	Urbarjalne dajatve.
41.	Konskripcije, revizija nabornih okrajev.
42.	Konskripcijski sezname, dopisi višjega naborno-okrajnega komisarijata v Žužemberku.
43.	Potni listi, 1804: kazenski postopki proti onim, ki se izmikajo kazni, priseljenci.
44.	Preskrba stanovanj za čete na pohodu.

Fasc.	O b s e g
45.	Razprave v zadevi pobeglih poslov.
46.	Vojaški transporti in vojaška skladišča.
47.	Vojaške nočnine.
48.	Rekrutacijski akti, vojaški dopusti in odpusti.
49.	Vojaški begunci.
50.	Pritožbe proti vojakom in kazni za vojaške begunce.
51.	Invalidi.
52.	Dobava sena in klavne živine za vojsko, vojna odškodnina.
53.	Pomoč pri vojaških transportih, prepoved sprejemanja zasebnih naročil puškarjem — vojnim dobaviteljem. 1908: deželna bramba.
54.	Prepovedi izžiganja gozdov.
55.	Takse in odredbe o kolekovanju.
56.	Zacarinjenje uvoženih kož in usnja, seznam živinskih trgovcev, ki niso plačali mostnine.
57.	Izvoz zlata in srebra, loterije.
58.	Monopoli.
59.	Trgovski promet na Savi, razširjenje mestnih ulic.
60.	Poročilo o novem načinu izdelave svinčnikov.
61.	Krošnjarstvo, navodila za prevoz monopolske soli, prepovedi uvoza in izvoza raznega blaga.
62.	Ekshibitni protokoli in njih tikajoči se akti, kaznovanje mestnih uslužbencev.

Poleg oznake z arabskimi številkami sem našel v ohranjenih ekshibitih še označbi: *I. just. in XII. just.* Pod prvo je bil vpisan akt o varuštvu, pod drugo pa zahteva po vračilu dvakrat plačanega davka. Med akti, ohranjenimi na rotovžu, o takem registriranju ni sledu in je bil gotovo v rabi za sodne spise, katerih pa do sedaj, kot povedano, še nisem našel.

Janežičevega načina vodstva registrature se je držal tudi njegov naslednik Ignacij Kisovec (1809—1811), po njegovem odhodu iz mestne pisarne pa je zopet nastal popolen nered. Pisarniške posle je večkrat opravljal župan sam, ki na akte ali koncepte sploh ni stavljaj kakih znakov, n. pr. Kaspar Schrott, ki je signiral akte enostavno tako, da je na nje zapovrstjo zapisoval dan, mesec in leto prejema ali oddaje akta, brez tekoče ekshibitne številke (n. pr. 25/6/23).

Od smrti K. Schrotta vse v novejši čas so dobivali akti samo tekočo ekshibitno številko in datum prejema ali odpošiljatve in tvorijo vsi v enem letu prejeti akti samostojen sveženj brez ozira na vsebino.

Ekshibiti od 1810 do 1862 so izglubljeni.

V zvezi z arhivom zanimajo tudi one osebe, ki so imele z njim stalno opravka in pod katerih roko je v teku let nastajal. Bili so to predvsem mestni pisarji, pa tudi mestni sodniki in blagajniki.

O mestnih pisarjih pravi Ivan Vrhovec, da je to službo do XVIII. stoletja opravljal običajno kak član notranjega sveta, kasneje pa so jemali v to službo tudi nemeščane. Njih gmotni položaj je bil tak, da se je mestni svet zaradi nereda v mestni pisarni zagovarjal pred vicedomom, da ni mogoče od mestnega pisarja zahtevati, da bi pri svoji pičli plači imel še registraturo v redu. Po reviziji mestnega gospodarstva 1760 je bila regulirana tudi plača mestnega pisarja in blagajnika in določena za vsakega po 75 fl. na leto. Okoli 1800 pa so bili pisarju povišani prejemki na letnih 150 fl., dočim so blagajnikovi ostali neizpremenjeni.

Ko so posli mestnega pisarja posebno z naredbo z dne 13. februarja 1800 zelo narasli, je moral mestni svet sindiku dodeliti včasih celo dva pomožna pisarja, za katera je bila n. pr. v proračunu za 1803 določena nagrada 100 fl. Takratni mestni pisar Fr. Seb. Janežič pa je ravno v istem letu zahteval povišanje plače na 300 fl. in v primeru, da mu mestni svet ne ugoti, zagrozil z odstopom, nakar mu je bila plača z odobrenjem glavnega deželnega knjigovodstva povišana za letnih 150 fl.

Nastavitev mestnega pisarja in njegov položaj v mestnem svetu je bil natančno določen z odredbo iz leta 1760. Za službo pisarja je moral mestni svet razpisati natečaj, na kar je mestni svet z večino glasov izbral enega izmed prosilcev, potrditi pa ga je morala še deželna gosposka in njegovo nastavitev odobriti tudi apelacijsko sodišče. V mestnem svetu je zavzemal sindikus mesto takoj za sodnikom, oziroma upraviteljem sodišča in njegov votum informativum je imel isto veljavo kot glas mestnih svetovalcev.

Pri izberi mestnega blagajnika je bil isti postopek, le da je moral ta položiti še določeno kavcijo, običajno 1000 fl., na kar je po potrditvi po deželni gosposki postal član mestnega zbora in poleg svoje plače prejemal še običajno plačo mestnih svetovalcev.

Pisarniška in blagajniška služba je bila po 1760 za nekaj časa združena v isti sobi, vendar je bila trajna združitev obeh mest brez večje škode nemogoča.

Iz ohranjenih knjig, aktov in ekshibitov je v glavnem mogoče razbrati vrstni red mestnih pisarjev, blagajnikov in upraviteljev mestnega sodišča:

Mestni pisarji:

1743—1753	Ernest Leopold Fritschko,
1758—1759	Karel Gotthardt Rossmann,
1760—1768	Franc Pavel Skhraber,
1768—1770	Janez Vid Sagar (Žagar),
1770—1794	Matija Jožef Pressl,
1794—1796	Luka Ferdinand Koch,
1796—1808	Franc Sebastijan Janežič,
1809—1812	Ignacij Kisovec,
1812—1813	Jožef Kukec.

Mestni blagajniki:

1729—1730	Janez Josip Novak,
1731—1732	Jurij Samuel,
1733—1734	Franc Josip Langer,
1735—1736	Matija Dröls,
1737—1738	Franc Ignac Polc,
1739—1740	Franc Josip Langer,
1741—1743	Ignac Marinc,
1744—1746	Lenard Schkrem,
1747—1748	Martin Rüeff,
1749	Lenard Schkrem,
1750—1751	Martin Burger,
1752—1754	Wolf Andrej Mertl,
1755—1758	Ernest Leopold Fritschko,
1759—1760	Wolf Andrej Mertl,
1760—1768	Franc Pavel Skhraber,
1768—1770	Janez Vid Sagar (Žagar),
1771—1782	Venceslav Skubic,
1782—1796	Janez Gottlieb Schreyer,
1796	Franc Mohorčič,

1797—1812 } Franc Jurij Krašovec,
 1814—1817 }
 1818—1821 Joahim Polanc,
 1822—1823 Štefan Murgel,
 1824—1828 Joahim Polanc,
 1829—1835 Alojz pl. Fichtenau,
 1836—1842 Josip pl. Fichtenau,
 1843—1849 Franc Zorko.

Upravitelji mestnega sodišča:

Z gubernijalnim odlokom z dne 3. februarja 1748 je bilo odpravljeno dostojanstvo mestnega sodnika in je poslej upravljal njegove posle upravitelj mestnega sodišča. Vrhovec je v svoji Zgodovini Novega mesta, stran 137—139, priobčil seznam vseh mestnih sodnikov, kolikor jih je mogel zaslediti. Zadnji, *Andrej Kanduč*, je po 3. februarju 1784 postal upravitelj mestnega sodišča, za njim pa je do januarja 1787 vršil to dolžnost *Osswald Fabian*. Njemu so sledili:

1788—1792 Jakob Schkrem,
 1792—1795 Filip Mottweiss,
 1795—1801 Franc Pavel Mohorčič,
 1801—1803 Kaspar Schrott,
 1803—1811 Josip Maček (Matschig),
 1811—1814 Josip pl. Fichtenau,
 1814—1822 Josip Maček,
 1823—1834 Kaspar Schrott,
 1835—1837 Franc Gardner,
 1838—1848 Franc Schkrem,
 1849 Toussaint pl. Fichtenau.

Do nastopa francoske vlade je bil v veljavi naziv: upravitelj mestnega sodišča, v francoski Iliriji naziv župan (Bürgermeister) in kasneje maire, po letu 1814. spočetka zopet upravitelj mestnega sodišča, kasneje pa mestni sodnik.

Kakor očuvanju arhiva v preteklosti niso posvečali nikake pažnje in je o redu v njem vse do sredine XIX. stoletja mogoče govoriti samo za čas Janežičevega in Kisovčevega uradovanja, pa morda še v dobi Ilirskih provinc, tako so še povečavali zmedo v njem oni, ki so med akti iskali uradno zahtevanih podatkov. In ker je ravno takim uradnim zahtevam bilo zaradi vedno večjega nereda že skoro nemogoče ugoditi, je bil mestni svet prisiljen, da je poskrbel za zopetno ureditev arhiva.

Kakor je iz akta okrožnega urada št. 12.217 z dne 10. maja 1842 razvidno, se je urejevanja mestnega arhiva po županovem naročilu lotil upravitelj kapiteljske gosposčine Franc *Zorko*, drugi pa je po lastnem nagibu skušal v »kopico papirja« zanesti nekaj reda Ivan *Vrhovec*, ko je zbiral gradivo za svojo Zgodovino Novega mesta. Vsaj stikal pa je po njem v šestdesetih letih prejšnjega stoletja sodni adjunkt Adalbert *Kraus*, ki je 1865 priobčeval v MHK regeste kapiteljskih listin, in morda tudi Avgust *Dimitz*, ki je ravno tam priobčil kopijo ustanovne listine Schwabingerjevega beneficija.

Franc *Zorko* je pri urejevanju mestnega arhiva obračal vso pozornost aktom mestnega sodišča in okrožni urad je bil mnenja, »dass Franz Sorko die Ackten in adeligen Richteramte, und in Streitsachen dem Zweke ganz entsprechend geordnet, gehörig Verzeichnet, und dem hiesigen Bezirksgerichte übergeben

habe, — — —«. Za oni del arhiva, o katerem so vodili ekshibit »In politicis«, pa je okrožni urad v toliko grajal *Zorkovo* urejevanje, ker ni izvršil potrebne ločitve aktov administrativnega značaja od onih, ki zadevajo mesto kot dominij. Poleg tega okrožni urad ni bil zadovoljen, da ni izvršil posebnega seznama teh aktov, ampak se je omejil samo na spisek fascikljev. Zaradi tega samo na pol opravljenega dela je bil okrožni urad mnenja, da pritiče *Zorku* mesto zahtevanih 75 fl. le največ 45 fl. nagrade, ki mu jih pa mesto mora izplačati. Mestni svet je bil v obravnavanju *Zorkovega* zahtevka mnenja, da mora to nagrado izplačati državna oblast, sklicujoč se na to, da je bil mestni arhiv za časa francoske okupacije izročen mirovnemu sodišču v *najlepšem redu*, in da zato mesto ne more nositi stroškov za odpravo nereda, ki so ga zakrivili drugi. Okrožni urad je v to trditev izrecno dvomil in odločil kot omenjeno.

Zorkov seznam fascikljev ni ohranjen.

Kako je bilo z arhivom v mestnem varstvu, sem povedal spredaj. Po pičlih petdesetih letih, ko ga je zopet začel pregledovati Ivan *Vrhovec*, so se oni povezi, ki so v *Zorkovem* času še obstojali, spremenili v kup papirja in tako se je moral *Vrhovec* najpreje lotiti vsaj približne ureditve mestnega arhiva, če ga je hotel količkaj izčrpati. Opravljal je to delo proti koncu osemdesetih let in večina zavojev, ki so se vsaj deloma ohranili še do danes, je nastala po njegovih roki. Poizkusil je pri tej ureditvi zbrati med seboj vsebinsko povezane akte, jih zavil v moder ovojni papir in zapisal nanj z rdečim svinčnikom n. pr. Stiftungen, Stadtangelegenheiten, Zunftsachen, Schwärzer, Militaria, St. Antoni Kirche itd., na snope aktov pa, ki ga niso zanimali, je napisal kratko: wertlos.

Odkar so pričeli v Novem mestu misliti na osnovevanje mestnega in pokrajinskega muzeja in sem po naročilu takratnega župana dr. J. Režka prevzel skrb nad mestnim arhivom, se mi je posrečilo rešiti še zadnje ostanke arhiva nekdanjega okrožnega urada, ki obsega danes komaj še 11 zavojev z akti od 1816—1848 z vrzeljo med 1842—1847. Arhiv okrožnega urada je bil uničen deloma pri prvem velikem škartiranju 1893, posebno pa v poprevratnih dneh, ko so naravnost nesmiselno pokurili cele skladovnice aktov. Ohranjeni pa so vsi ekshibitni protokoli z indeksi k posameznim letnikom.

Meščan in lekarnar Jos. Bergmann ml. je izročil v varstvo in last mestnemu arhivu nekaj zapisnikov in aktov 1918 razpuščenega društva »Casino Verein« in lepo urejen, čeprav nepopolen arhiv istega leta razpuščene »Priviligirane meščanske garde«. Društvo »Sokol« je prepustilo mestnemu arhivu ostanke arhiva 1925 prostovoljno razdružene »Narodne čitalnice«. V zasebni lasti upokojenega sodnega uradnika A. Groma se hrani še original statotov pekovskega ceha, potrjenih po Mariji Tereziji.

Mnogo, posebno cehovskih listin pa je šlo v izgubo radi nepažnje meščanov samih, nekatere še po letu 1918., ko so razni trgovci s starinami pokupili nekaj skrinjic, ki so bile, po pripovedovanju meščanov, ki so te prodali, polne starih listin, med njimi nekatere pergamentne z velikimi pečati. Rešena je edino skrinjica čevljarskega ceha s statuti in nekaj akti.